

A large, bright orange and yellow nuclear mushroom cloud dominates the left side of the image, set against a dark, black background. The cloud has a dense, billowing base and a more diffuse, spreading top. In the lower right, there are smaller, fainter plumes of smoke or fire, suggesting a distant or secondary explosion. The overall scene is dramatic and powerful.

Nikita Odintsov

Geopolitika ropy

KAROLINUM

Geopolitika ropy

Nikita Odintsov

Recenzovali:

Mgr. Daniel Machytka, Ph.D

Mgr. et Mgr. Lukáš Tichý

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1

Praha 2018

www.karolinum.cz

Redakce Anežka Hozmanová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba Nakladatelství Karolinum

První vydání

© Univerzita Karlova, 2018

© Nikita Odintsov, 2018

ISBN 978-80-246-3818-8

ISBN 978-80-246-3839-3 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2018

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Seznam zkratk	7
Úvod	9
Část první: Hledání konceptu	17
1. Neorealistická škola	18
2. Neoliberalismus a teorie interdependence	25
3. Geoeconomie ropy	33
Část druhá: Blízkovýchodní ropa	49
4. Počátky ropného režimu	50
5. Krize	57
6. OPEC nastupuje	77
Část třetí: Spojené státy americké ve světě ropy	99
7. Nový geoeconomický řád	100
8. Přízrak ropy v písku Arábie	109
9. Šoková terapie	122
10. Intermezzo: Klub safari	137
11. Íránský pilíř se hroutí	139
12. Strategická iniciativa Ronalda Reagana	145
13. Dominance ve všech spektrech	149
14. Třetí ropný šok a změna technologického řádu	161
Část čtvrtá: Epilog	167
15. Jaro Arabů	169
16. Pekingský konsenzus	184
Závěr	200
Summary	207
Bibliografie	209
Rejstřík	233
Přílohy	236

Seznam zkratek

7S	Sedm sester
AIOC	Anglo-Iranian Oil Company (Anglo-iránská ropná společnost)
APZ	arabské státy Perského zálivu
BP	British Petroleum
BV	Blízký východ
Casoc	California Arabian Standard Oil Company
CENTCOM	United States Central Command (Ústřední velení Spojených států)
CFP	Compagnie Française des Pétroles
CNOOC	China National Offshore Oil Company
Eg	Egypt
EHS	Evropské hospodářské společenství
FED	Federální rezervní systém
GATT	Všeobecná dohoda o clech a obchodu
GCC	Gulf Cooperation Council (Rada pro spolupráci arabských států v Zálivu)
HNP	Hrubý národní produkt
IEA	Mezinárodní energetická agentura
INOC	Iranian National Oil Company (Íránská národní ropná společnost)
IOC	International oil companies (Mezinárodní ropné společnosti)
IPC	Iraq Petroleum Company
Jap	Japonsko
JCPOA	Joint Comprehensive Plan of Action (Společný komplexní akční plan)
KSA	Království Saudské Arábie

LDSA	Lidová demokratická strana
MMF	Mezinárodní měnový fond
NICs	Nově industrializované země
NIOC	National Iranian Oil Company
NSC	National Security Council (Národní bezpečnostní rada)
NSS	National Security Strategy (Národní bezpečnostní strategie)
OAPEC	Organizace arabských států exportujících ropu
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
OEEC	Organisation for European Economic Co-operation (Organizace pro evropskou ekonomickou spolupráci)
OPEC	Organizace států exportujících ropu
PZ	Perský záliv
QDR	Quadrennial Defense Review
RDJTF	Rapid Deployment Joint Task Force (Spojené síly rychlého nasazení)
SAMA	Saudi Arabian Monetary Agency (Saúdskoarabská monetární agentura)
SAR	Spojená arabská republika
SDI	Strategic Defense Initiative (Strategická obranná iniciativa)
SIRIP	Société Irano-Italienne des Pétroles
SoCal	Standard of California
USD	americké dolary
TPP	Transpacifickém partnerství
TTIP	Transatlantickým obchodním a investičním partnerstvím
ÚV KSSS	Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu
VB	Velká Británie
WTI	Western Texas Intermediate
ZE	západní Evropa

Úvod

První ropný šok z roku 1973, irácká invaze do Kuvajtu a americká invaze do Iráku jsou neoddělitelně spojené s ropou. Ropa tak bývá často spojována se špinavou politikou, která vede k mezistátním konfliktům. Na druhé straně ropný trh je institucionalizován do takové míry, kdy může kdokoli snadno obchodovat na trhu s ropnými *futures*. Mezinárodní banky a poradenské společnosti si najímají do svých služeb armádu „ekonometrů“, kteří pomocí analýzy matematických dat poskytují obrázky pro své klienty, již jsou nedočkaví investovat do likvidních aktiv. Avšak nekončící války na Blízkém východě, (údajně) politicky motivované skoky ropných cen a zásobovací krize mohou vzbudit dojem, že takováto práce s daty je snad téměř zbytečná: politická účelnost přechní ekonomické zákony.

Přes to vše je ropa jednou z nejlíkvnějších obchodovaných komodit. Politolog a ekonom tak často vnímají ropu zcela odlišnými způsoby. Pokud zkoumáme obchod s ropou, máme se soustředit na politické faktory, na ekonomické faktory nebo kombinovat obě roviny? Pokud se rozhodneme pro třetí přístup, jak lze tyto roviny sloučit? Kdo a jak ovlivňuje ropný trh?

K tomu, abychom pochopili politickou a ekonomickou logiku obchodu s ropou, je nutné mít teorii. Teorie musí být schopna vysvětlit minulost, musí být aplikovatelná pro přítomnost a nakonec musí být schopna vysvětlit i budoucí případy, které ještě nenastaly. Tato monografie tedy usiluje o teoretickou konceptualizaci a detailní analýzu vývoje a změn režimů obchodu s ropou.

Přestože samotná problematika energetických surovin je velice diskutovaná, doposud ji dominantní teorie mezinárodních vztahů obcházely víceméně stranou, byť na ni příležitostně odkazují (např. Waltz, 1979: 151–158; Keohane – Nye, 1973; 2001; Nye, 1993: 192–198; Keohane,

2005). Naopak poměrně rozšířeným (a u veřejnosti velice populárním) přístupem ke zkoumání problematiky ropy v mezinárodních vztazích je ten, který se někdy označuje jako „energetický realismus“ (srov. Luft – Korin, 2009), jenž je založen na představě, že ropy je ve světě málo, že se nutně musí vyčerpat a že ropný vrchol se již zřetelně tyčí na horizontu. Mnohé války jsou pak vysvětlovány snahou „neimperálních“ mocností uzurpovat ropná naleziště. Kauzalita je tedy jednoduchá: musíme zajistit přístup k ropě – když ne po dobrém, tak po zlém. Jedním z hlavních proponentů tohoto přístupu je například M. Klare (2001). Na druhé straně stejná logika má vést producenty k tomu, aby využívali ropu coby zbraně proti západním spotřebitelům pro dosažení politických výhod.

Tento přístup je pro mnohé na hraně (a pro některé dokonce i za hranou) konspiračního teoretizování (byť je nutné přiznat, že i tato publikace balancuje na této vyostřené hraně). Proto raději dávají přednost tzv. „energetické bezpečnosti“ (Yergin, 2006). To však konceptualizaci nepřibližuje a naopak ji ještě oddaluje (viz diskuse Ciutá, 2010; Winzer, 2012). Energetika jako taková je všezahrnující koncept (bez energie nelze existovat), a proto její bezpečnost lze vnímat z hlediska její dostupnosti (fyzické i ekonomické), ekonomické efektivity jejího využívání nebo z hlediska environmentálních dopadů jejího využívání (Sovacool – Brown, 2010). Nicméně takto široká konceptualizace energetickou bezpečnost spíše banalizuje (Ciutá 2010). Ciutá (2010) analyzuje různé koncepty energetické bezpečnosti a dochází k závěru, že jsou až příliš často ovlivněny politickým kontextem. Děje se to pochopitelně obzvláště v období krize. Nicméně, jak v této monografii vysvětlujeme, veřejná rétorika a skutečná politika se často mohou odlišovat. Proto je nutné přijít s teorií, která nebude ovlivněna tímto proměnlivým politickým kontextem.

Nejenže tedy chybí komplexní definice „energetické bezpečnosti“, ale při samotném výzkumu dokonce často dochází k politizaci této problematiky, neboť mnoho odborníků považuje energetickou bezpečnost za otázku životních zájmů zemí a dochází tak k „sekuritizaci“ energetiky. To lze vysvětlit tím, že ropa je strategická surovina, která představuje třetinu primární energetické spotřeby světa a která je nezbytná pro moderní válečnictví – stát bez přístupu k surovinám nemůže vést své armády, neboť je nebude mít čím pohánět. Vedle toho je těžba ropy a její spotřeba velice regionalizovaná – lze tak rozdělovat na jedné straně jasně producentské a exportní regiony a na straně druhé regionální spotřebitele.

Z tohoto hlediska lze hovořit i o vzájemné závislosti (interdependenci) mezi spotřebiteli, kteří závisí na dodávkách surovin, a exportéry,

kteří závisí na příjmech z prodeje. Proto lze energetickou bezpečnost charakterizovat syntetizující definicí, která spočívá v zajištění „bezpečnosti dodávek“ a „bezpečnosti poptávky“ (např. Yergin, 2011: 266–267).¹ Avšak pohled na to, jak vytvořit režim, ve kterém je tato syntéza zajištěna ke spokojenosti všech aktérů, se často velice liší. Za těchto okolností se zdá být definice geopolitiky ropy ještě složitější. Nakonec by to měla být právě cena, za níž se ropa prodává a kupuje, jež by měla zajistit bezpečnost dodávek nebo poptávky. Nicméně z praxe víme, že ropný trh je příliš často manipulován v zájmu zajištění určitých politických nebo ekonomických cílů, a jak tato monografie ukáže, tyto cíle zdaleka nejsou omezeny bezpečností dodávek nebo poptávky.

Určité konceptuální východisko ke geopolitice energetických zdrojů nabídli Correlje a van der Linde (2006). Ve svém článku „Energy supply security and geopolitics“ popisují dva možné scénáře vývoje energetických vztahů mezi importéry a exportéry. První z nich je scénář *trhů a institucí*, v rámci něhož obchod s ropou a plynem probíhá (nebo by měl probíhat) podle tržních zákonů a je regulován mezinárodními institucemi. Právě tyto instituce jsou schopny zmírnit bezpečnostní obavy aktérů, což umožňuje rozvíjet obchod se strategickými komoditami na základě tržních principů. Tento scénář by tak odpovídal neoliberální tradici mezinárodních vztahů. Druhý scénář, který autoři pojmenovali *regiony a impéria*, vychází z konfrontačních vztahů, ve kterých obchod s energetickými surovinami bude především určován politickým soupeřením o přístup k jednotlivým trhům a o udržení dominantního postavení v nich. Je to z toho důvodu, že bezpečnostní zájmy neumožňují prohloubení mezinárodní ekonomické integrace. To povede k prosazování unilaterální politiky na úkor multilaterální kooperace. Tento přístup by se tak blížil realistické škole a zmiňovanému energetickému realismu.

Problém samotné debaty o geopolitice energetických surovin, kterou nastiňují Correlje a van der Linde (2006), je ale v tom, že toto pojetí implicitně předpokládá, že spotřebitelé a exportéři mají nějaké zvláštní „energetické vztahy“. Energetické zdroje jsou tak nezávislou proměnnou a geopolitika energetických surovin má pak odhalit proměnnou závislou a kauzální vztahy mezi proměnnými – jak se importéři a exportéři k sobě chovají, jaké mají zájmy a jak je dosahují. Tato monografie však argumentuje, že tomu tak zcela není. Jak píše Yergin (2006: 69), „energetická

1 Z hlediska bezpečnosti dodávek Yergin (2011: 267) mluví o zajištění infrastruktury, přístupu k energetickým surovinám, vytvoření institucí a organizací, které mají zajistit plynulý tok surovin, a nakonec o zajištění investic. V tomto ohledu je proto klíčové zajistit i diversifikaci – tudíž omezit závislost na jednom zdroji (Yergin, 2006).

bezpečnost nestojí sama o sobě, ale je zakomponována do širších vztahů mezi státy“. Právě tyto „širší vztahy“ definují *geopolitiku energetických zdrojů*, od které již lze odvíjet různé koncepty jako „bezpečnost nabídky a poptávky“ apod. To vede k paradoxnímu tvrzení, že geopolitika ropy sama o sobě neexistuje. Naopak obchod se surovinami je zakomponován do širší geopolitiky států.

V této monografii však argumentujeme, že ropa je v první řadě zdrojem moci – tedy nikoliv nástrojem (alespoň nikoliv primárním nástrojem). Přitom, jak předpokládá neorealistická škola, moc není cíl sám o sobě, ale je prostředkem k zajištění přežití a bezpečnosti (Mearsheimer, 2001: 19). Geopolitika ropy proto spočívá ve snaze maximalizovat moc prostřednictvím kontroly energetických surovin. Stát se snaží maximalizovat moc za účelem přežití (zajištění bezpečnosti) v anarchické struktuře mezinárodního systému. Kontrola nad energetickými surovinami je dosažena jak geopolitickými, tak geoeconomickými prostředky. Jedná se tedy jak o přímou kontrolu těchto zdrojů a ropných regionů, tak o nastavení obchodního režimu způsobem, který maximalizuje zisky pro daný stát. Proto vznikají zaprvé politické konflikty o to, kdo kontroluje zdroje a regiony, v nichž se nacházejí, a zadruhé vznikají spory o režim obchodu s ropou, a nakonec vznikají konflikty o distribuci zisků z obchodu. Otázka však je, jak přesně budou v tomto kontextu vypadat vztahy mezi producenty a spotřebiteli. Jakou strategii si státy budou volit, aby dosáhly svých cílů?

Proto je představen nový přístup ke konceptualizaci *geoekonomie ropy* založený na principu mezinárodní politické ekonomie (srov. Luttwak, 1990; Gilpin – Gilpin, 1987; Gilpin, 2001). Oproti tradiční neorealistické teorii klade politická ekonomie důraz na hierarchický systém dělby práce v rámci světové kapitalistické ekonomiky. Přitom je zdůrazněno, že světová ekonomika se vyvíjí v dlouhých cyklech (dlouhých vlnách Kondratěva), které mají přímý dopad na obchodní režim s ropou. Přejít z jednoho cyklu do druhého je doprovázen ekonomickou turbulencí a je pro něj charakteristický růst cen energetických nosičů (Glazyev, 2012). V tuto dobu se exportéři i importéři snaží o redistribuci zisků a ztrát, jež z této turbulence vyplývají.

Cílem monografie je proto určit místo, které zaujímá ropa v geopolitické a ekonomické dimenzi mezinárodních vztahů mezi hlavními exportéry a importéry této suroviny. Snažíme se zde najít odpověď na několik dílčích otázek. V první řadě se snažíme vysvětlit, za jakých okolností exportéři ropy konsolidují svůj energetický sektor a jaký je důvod pro angažování mocností v ropných regionech. Další otázka, kterou

zkoumáme, souvisí se stabilitou obchodních režimů s ropou. Analyzujeme zde řadu pokusů – úspěšných i neúspěšných – o změnu ropného režimu a snažíme se zodpovědět, jaké cíle tyto „revisionističtí“ aktéři sledovali a za jakých okolností byli úspěšní. Přitom tato analýza musí být provedena v kontextu celkové dynamiky mezinárodních vztahů, jež je spojena jak s politickými, tak ekonomickými procesy.

Jedna z chyb, které se lze při studii geopolitiky ropy snadno dopustit, spočívá v tom, že výzkumník zaujatý tím, jak ropa ovlivňuje mezinárodní vztahy, může snadno přehlédnout jiné proměnné, jež rovněž ovlivňují mezinárodní politické procesy i samotný obchod s ropou. Stručně řečeno, všechny války na Blízkém východě nemusí být kvůli ropě, přestože se odehrávají v zemích, jež ropou oplývají. Stejně tak i války *kvůli* ropě nemusí představovat války *o* ropu.

V tomto ohledu předpokládaný geoeconomický přístup k ropě bude argumentovat tím, že vztahy mezi importéry a exportéry jsou ovlivněny protichůdnými silami vycházejícími z mezinárodního systému. Jedná se o problém, kdy geopolitická a ekonomická logika mohou být ve vzájemném rozporu. Cílem všech aktérů je tento rozpor překonat a zlepšit si své pozice – a to jak v anarchické politické struktuře mezinárodního systému, tak v hierarchické struktuře mezinárodní dělby práce. Na jedné straně nutí politická struktura státy k soběstačnosti, na straně druhé vede ekonomická struktura státy k větší specializaci. Tento přístup je detailněji rozebírán v následující části monografie.

Adekvátnost tohoto přístupu může být oceněna na základě „zvážení alternativních cest, které vedou k výsledku, jenž nás zajímá“, což představuje koncept ekvifinality (Checkel, 2006: 370). Ten je založen zaprvé na přístupu regionů a impérií, kdy se státy chovají podle logiky „energetického realismu“, jež je založena na neorealismu, a zadruhé na přístupu trhů a institucí, který odráží neoliberální logiku mezinárodních vztahů.

Na základě deduktivního přístupu k výše zmíněným teoriím lze odvodit následující alternativy (hypotézy). Pokud se státy chovají dle neorealisticke teorie, tak má pro producenty konsolidace energetického sektoru sloužit k prosazování asertivní zahraniční politiky. Dále podle této teorie je příčinou pro aktivní angažování cizích mocností v ropných regionech snaha dosáhnout na jedné straně hegemonie v daném regionu a na straně druhé zabránit ostatním dosáhnout téhož cíle.

Vedle toho z neoliberální teorie interdependence lze odvodit, že ke konsolidaci energetického sektoru v producentských státech dojde při znatelné asymetrické interdependenci exportérů ve snaze situaci obrátit. Důvod pro aktivní angažování by pak měl spočívat ve snaze zabránit

zneužití asymetrické interdependence ze strany exportérů prostřednictvím budování nebo institucionalizací režimů a v krajním případě interdependence. V neorealistickém světě jsou vztahy konfliktní a kooperace je jak mezi spotřebiteli a exportéry, tak mezi exportéry navzájem a spotřebiteli navzájem velice složitá a krátkodobá. Trh s ropou je v první řadě určován politickými vztahy mezi jednotlivými zeměmi – tedy existuje primát politiky nad ekonomikou.

Oproti tomu teorie interdependence je o něco optimističtější a předpokládá, že pokud lze minimalizovat negativní jevy asymetrické vzájemné závislosti nebo pokud mezi státy přetrvává symetrický vztah, tak kooperace je snazší a účinnější. Proto je důležité budovat různé obchodní režimy, které budou minimalizovat politizaci vzájemných vztahů, a státy se tak budou soustředit na vyhlídky dlouhodobé spolupráce. Teorie interdependence nepředpokládá, že vztahy budou vždy kooperativní. Nakonec ropný šok v roce 1973 dokazuje, že tomu tak doopravdy nemusí být, ale politické krize jsou výsledkem zřetelné asymetrie vztahů. Blízkovýchodní producenti tak (údajně) dokázali využít asymetrickou závislost Západu na dodávkách ropy, aby dosáhli svých politických cílů. Jedná se tedy o dva alternativní teoretické přístupy, které by měly otestovat předpokládaný koncept geoekonomie, podle kterého jsou změny režimů výsledkem rozporů politické a ekonomické struktury mezinárodního systému.

Z metodologického pohledu se tento koncept bude testovat prostřednictvím sérií případových studií, čímž se rozumí „detailní analýza případu, který byl zvolen jako objekt výzkumu. Jejím cílem je poskytnout hluboké porozumění nebo příčinné vysvětlení“ (Kořan, 2008: 33). Případ se v tomto kontextu vztahuje „na určitý prostorově a časově vymezený objekt (jev), uzavřený systém, jenž má jasné hranice a svou vnitřní logiku fungování a svou specifickou podstatu“ (Kořan, 2008: 33). V rámci této monografie se jedná o režim ropného obchodu a průběh jeho změn.

Tyto případy vycházejí z politicko-ekonomických procesů na Blízkém východě a amerického angažování se v tomto regionu od konce druhé světové války až do posledního vrcholu cen v roce 2011 a jejich následného propadu v roce 2014. Je to z toho důvodu, že v těchto regionech a v tomto období je ropa pro hospodářství obzvláště významná, a vedle toho lze k tomuto období najít dostatek informací a statistických údajů. Taktéž je reflektována systémová změna způsobená koncem studené války. Právě blízkovýchodní producenti a Spojené státy jsou hlavními činiteli změn ropného režimu.

Jedná se tak o analýzu ustanovení poválečného režimu, prvních pokusů o jeho změny blízkovýchodními producenty, jež nebyly tolik

úspěšné, a o analýzu úspěšných změn ze 70. let, kdy země OPEC vystoupily do popředí, a posléze i jejich úpadku od 80. let. Dále se bude jednat o postupnou „financionalizaci“ trhu s ropou, kdy začíná převládat trh s „papírovou ropou“. Všechny tyto případy se budou zkoumat v kontextu širších geopolitických a ekonomických procesů, které jednak ovlivňují ropný režim a jednak jsou ropným režimem samy ovlivňovány. Na konci monografie pak budou kriticky rozebrány poslední (v momentu psaní monografie) geoeconomické procesy spojené s aktivizací blízkovýchodních mocností a s růstem Číny. Přitom se nemá jednat o hlubokou analýzu těchto jevů – k tomu by bylo nutné napsat zvláštní monografii –, jedná se spíše o uchopení současných událostí v rámci předpokládaného teoretického rámce – jaké místo v nich hraje ropný faktor.

Výzkum případových studií je založen na kombinaci rozboru procesu (*process tracing*) a metody narace (tj. detailního vyprávění), které rozebírají konsolidaci energetického sektoru exportérů prostřednictvím vnitřního a vnějšího balancování, dále pak stupňující americké angažování v Perském zálivu a hlavě kriticky rozebírají okolnosti tzv. ropného šoku ze 70. let a „ropné“ pozadí hospodářské krize v roce 2008. Na jedné straně si čtenář jistě povšimne, že se jedná o výzkum již čteně probádaných jevů. Na druhé straně předkládá tato monografie novou interpretaci těchto událostí. V první řadě se bude jednat o problematiku tzv. ropných šoků, kdy konvenční přístupy nabízejí chybné vysvětlení, proč k nim došlo a jaké důsledky měly (jedná se v první řadě o jomkipurskou válku, první ropný šok a růst cen na začátku nového 21. století).

Monografii lze číst různými způsoby: Knihu lze číst tak, jak je napsaná, tedy od úvodu k závěru. Čtenář tak probádá teoretická východiska, z nichž bude následně vycházet empirický výzkum. Pokud se čtenář zajímá pouze o teoretickou náplň textu, tak se lze seznámit pouze s první částí a se závěrem. Naopak není-li čtenář příznivcem teoretických sporů o podstatě mezinárodních vztahů, lze první čtyři kapitoly vynechat a blíže prozkoumat poměrně zajímavý vývoj geopolitiky ropy nacházející se ve druhé a třetí části této monografie.

Knih je rozdělena na tři části o několika kapitolách. První část nabízí teoretickou diskusi o neorealismu, teorii interdependence a je zakončena diskusí o geoeconomii ropy. Druhá část se soustředí na procesy konsolidace energetického sektoru v Perském zálivu, kdy se těžiště ropného režimu přesunulo od mezinárodních společností k národním vládám. Příslušné kapitoly se budou snažit vysvětlit formování ropného režimu, jeho první krize a nakonec jeho fundamentální změny během let sedmdesátých a osmdesátých. Cílem je vysvětlit motivaci regionálních

mocností prosazovat příslušnou politiku. Třetí část pak přibližuje stupňování americké přítomnosti v regionu a vliv Spojených států na ropné režimy. Jednotlivé kapitoly vysvětlují logiku chování Spojených států v geopolitické a geoeconomické rovině. V tomto ohledu jsou obzvláště zajímavé části pojednávající o jomkipurské válce a o prvním ropném šoku, neboť vysvětlují, že tradiční interpretace jsou mnohdy zavádějící či neúplné. Závěr shrnuje výsledky výzkumu a zohledňuje současný vývoj.

Jak již bylo naznačeno, tato publikace přichází s několika kontroverzními tvrzeními. Ty jsou opřeny výhradně o extenzivní studium archivních materiálů a o paměť zúčastněných osob, mezi nimiž je nutné uvést Kissingera (1979, 1982, 1994, 1999, 2004), Primakova (2012), Chalabiho (2010), který se účastnil vyjednávání OPEC o změnách cen v 70. letech, a nakonec i velvyslance Sovětského svazu ve Washingtonu Dobrynina (1996). Dále je pak nutné zmínit několik autorů, jejichž studie krajně usnadnily vznik této monografie. Držitel Pulitzerovy ceny Yergin (1991, 2011) detailně zpracoval historii ropného průmyslu. Velice důležitou studii nabízí Spiro (1999), který detailně analyzuje politické a ekonomické okolnosti a následky ropného šoku v roce 1973. Dále profesor Kalifornské univerzity v Los Angeles Brenner (2006), který ve své monografii vysvětluje dlouhodobé tendence světového hospodářství. Právě všichni výše zmínění autoři jasně ukazují provázanost politiky a ekonomie, což je hlavní podstatou také této publikace.

Část první: Hledání konceptu

Dříve než představíme geoeconomický koncept pro výzkum vzniku a změn ropných režimů a výzkum vzorců strategického chování importérů a exportérů, je nutné dokázat jeho právo na existenci. Nejlepší způsob, jak to udělat, je zhodnotit alternativní existující koncepty výzkumu vztahů mezi importéry a exportéry energetických surovin. Jak bylo uvedeno v úvodu, bude se jednat o dva koncepty vycházející z práce Correlje a van der Lindeho (2006), jež zhruba odpovídají dvěma dominantním teoriím mezinárodních vztahů. Jedná se jednak o scénář regionů a impérií, který se řídí neorealistickou logikou, a jednak o scénář trhů a institucí, jenž se řídí neoliberalní logikou s důrazem na interdependenci. V následujícím textu představíme základní východiska těchto přístupů a scénáře chování producentů a importérů. Poté formulujeme samotný geoeconomický přístup. Bude se jednat o strukturální přístup, který bere v potaz ekonomické a politické rozpory mezinárodních vztahů.

1. Neorealistická škola

Princip regionů a impérií implicitně vychází z neorealistické (struktuální) logiky mezinárodních vztahů. Tento přístup vychází z anarchické struktury mezinárodního systému. Hlavními aktéry jsou státy, jejichž základním cílem je přežití. Jejich politika je proto v první řadě zaměřená na zajištění bezpečnosti. Přičemž tento předpoklad neznamená, že státy nemohou sledovat i jiné cíle, ale jejich politika musí brát ohled na mocenskou rovnováhu v mezinárodním systému. Anarchická struktura nutí státy klást ve vzájemných vztazích důraz na rovnováhu moci a vytváří prostředí vzájemné nedůvěry, neboť si nikdo nemůže být jist v záměrech jiných států (Waltz, 1979; Mearsheimer, 2001). Tyto základní premisy pak mají dopad na možnost kooperace mezi jednotlivými státy, vytváření institucí, aliancí a hromadění bohatství. Všechny tyto aspekty ovlivňují charakter vztahů v energetickém sektoru mezi jednotlivými státy nebo bloky států.

Moc a bohatství

Waltz (1979: 192) popisuje moc následujícím způsobem: „Agent je mocný do té míry, dokud dokáže ovlivňovat ostatní silněji, než ostatní ovlivňují jeho.“ Moc je tudíž relativní kategorie. Otevřenou otázkou však zůstává, co vše je nutné zahrnout pod hlavičku moci. Podle Mearsheimera (2001: 55) je moc založena na „specifických materiálních schopnostech (*capabilities*), které jsou státům k dispozici“. Moc dále Mearsheimer dělí na dvě kategorie: na vojenskou moc a na latentní moc. Latentní moc zahrnuje počet obyvatel a bohatství. Obdobně i podle Waltze „politická síla národů úzce koreluje s jejich ekonomickou a vojenskou mocí“ (1979: 153).

Měření moci a obzvláště ekonomických schopností je však mnohdy obtížné. V tomto ohledu je podle Mearsheimera (2001: 62) nejlepší způsob, jak porovnat bohatství, porovnat indikátor hrubého národního produktu (HNP). Nicméně, jak sám přiznává, tento indikátor může být mnohdy zavádějící. Proto přichází s pojmem „mobilizační bohatství“, kam zahrnuje ekonomické zdroje, které stát konvertuje do vojenských kapacit. V tomto ohledu je důležité mít takový průmysl, který je schopen generovat nejpokročilejší technologie.

Další otázka, která se týká moci, je otázka, jak velkou moc je stát ochoten získat. V tomto bodě se od sebe odlišují defenzivní a ofenzivní realismus. Podle prvního přístupu nebude stát nadále zvyšovat svou moc na úkor jiných států, jakmile se bude cítit dostatečně bezpečný. V opačném případě se proti němu vytvoří balancující koalice, a svou bezpečnost tím tak nezvýší, ale naopak sníží. Tuto logiku defenzivního realismu, který je reprezentován v první řadě Waltzem (1979), kritizuje Mearsheimer (2001: 37), podle nějž není jasné, jak velkou moc vůči ostatním státům je dostatečné získat, aby se stát cítil bezpečně. Hrubě řečeno, o kolik tanků je nutné mít více než soused. Navíc je podle něj obtížné odhadnout rozložení moci v perspektivě patnácti dvaceti let. Z tohoto důvodu se státy snaží vždy maximalizovat svou moc na úkor jiných a být tak nejsilnějším aktérem v systému – tedy hegemonem.

V tomto kontextu se státy snaží maximalizovat nejen svou vojenskou moc, ale i objem světového bohatství (Mearsheimer, 2001: 145). Důležitou součástí této politiky je snaha velmocí zabránit tomu, aby jejich rivalové dosáhli kontroly nad regiony, které generují bohatství. Od konce druhé světové války mezi tyto regiony patří západní Evropa a severovýchodní Asie kvůli průmyslovým kapacitám a Perský záliv kvůli přírodním zdrojům. Přičemž podle Mearsheimera je stát kvůli „blokujícím účinkům vody“ – tedy nepřekonatelným obtížím transportovat velkou armádu přes světový oceán na jiný kontinent – schopen dosáhnout pouze hegemonie v jednom regionu. Tento postoj kritizuje Ch. Layne (2006), podle kterého neexistuje důvod, proč by „blokující účinky vody“ nemohly být překonatelné. Tato vlastnost vody není dána tím, „že je tekutá“, ale tím, že námořní velmoc může kontrolovat pohyb přes světový oceán (Layne, 2006: 183). Tudíž v případě, že na opačném břehu se nalézá spojenec, tak by stát, který kontroluje světový oceán, mohl být schopen přesunout dostatečně velkou armádu za účelem ovládnutí jiného regionu. V takovémto případě se ustanoví „extraregionální hegemonie“ a postupně tak může dojít i ke vzniku globální hegemonie. Je nutno podotknout, že se i Mearsheimer (2011) ve svém článku „Imperial

by design“ rovněž přiklání k tomu, že po konci studené války se Spojené státy snažily o nastolení globální dominance.

Volba strategie

V anarchickém systému je kooperace problematická, neboť jak vyplývá z předchozí diskuse, státy se snaží zajistit relativní zisky a mají obavu z toho, že by je jejich partner mohl podvést (Mearsheimer, 1994/1995: 12). I v případě úspěšné spolupráce spory ohledně rozdělení zisků tuto spolupráci omezují. Spolupracující aktéři mohou samozřejmě přijít s takovým rozdělením zisků, v jehož rámci nebude relativní rovnováha moci nikterak narušena. Avšak pokud podvod přinese větší relativní zisky nežli plnění dohody, tak státy budou mít silnou tendenci k egoismu i za cenu poškození budoucí spolupráce. Zároveň podle Mearsheimera (1994/1995: 13) „nejmocnější státy v systému vytvářejí a tvarují instituce tak, aby mohly zachovat, nebo dokonce i zvýšit, svůj podíl na světové moci“. Jinými slovy, „instituce odrážejí rozložení moci v (mezinárodním) systému“. Tudíž instituce samy o sobě nemají téměř žádný vliv na rozložení moci, nejsou schopny ovlivnit sobecké chování států a mohou tak pouze obsluhovat zájmy nejsilnějších aktérů (Schweller – Priess, 1997).

Přestože, jak bylo již uvedeno, neorealisté počítají s ekonomickými otázkami, jejich převážný zájem je zaměřen na národní bezpečnost. V tomto ohledu je zajímavé, jakým způsobem budou státy soupeřit, spolupracovat a vzájemně se vyvažovat. Pro zvýšení své moci se státy mohou uchýlit buď k *válce*, nebo k *vydírání* (Mearsheimer, 2001: 138). Vydírání má tu výhodu, že k válce nedochází, ale jeden ze států válkou pouze vyhrožuje. Naopak státy, které čelí hrozbě, mají k dispozici čtyři strategie: *appeasement*, *balancování*, *buck-passing* a *bandwagoning* (Mearsheimer, 2001: 139). *Appeasement* je strategie ústupků, při které ohrožený stát dovoluje zvýšit svému protivníkovi moc, ten by se pak měl cítit bezpečněji a ztratí zájem kohokoliv ohrožovat. Jak již bylo výše vysvětleno, vzhledem k tomu, že přirozeným zájmem států je hromadění moci, tato strategie je neefektivní. Naopak balancování je přímé vzdorování hrozbě. Balancování se může projevat ve vnitřní či vnější podobě (Mearsheimer, 2001: 156–157). Při vnitřním balancování státy zvyšují své vojenské kapacity a při vnějším balancování dochází k uzavírání aliancí (obě dvě formy jsou ovšem komplementární).

Další možností je *buck-passing* (Mearsheimer, 2001: 158; Walt, 1987). Při použití této strategie se státy snaží přenechat balancování jiným

a vyvarovat se zatažení do možného konfliktu – ať už politického či válečného. I v případě vytvoření balancující aliance mají její členové tendenci přeložit hlavní tíhu na svého partnera za účelem snížení svých nákladů a zvýšení relativní moci. Výsledkem je to, že i kooperace uvnitř aliance, která balancuje reálnou hrozbu, je často neefektivní. Z tohoto důvodu může potenciální hegemón využít tento problém kolektivní akce a ovládnout tak systém (Layne, 2006: 21). Poslední možnou strategií je *bandwagoning*. Při této strategii se ohrožený stát spojí se zdrojem hrozby a následuje ho. Podle Waltze (1979), Walta (1987) a Mearsheimera (2001) využívají tuto strategii pouze malé státy, které nemohou zvýšit svou moc prostřednictvím vnitřního balancování nebo se přidat k balancující koalici.

Neorealistický přístup k ropě

Ofenzivní realismus představuje oproti defenzivnímu realismu mnohem přesnější vysvětlení mezinárodní politiky. Nejistota ohledně zájmů aktérů vyvolává vzájemnou nedůvěru, a proto zvýšení relativní moci je jedinou cestou, jak se zabezpečit před nepředvídatelným vývojem událostí. V tomto ohledu si Waltzův defenzivní přístup protirečí. Podle něj „moc poskytuje prostředek k zachování autonomie“ v mezinárodním systému a větší prostor pro akci. Dále pak píše, že maximalizace moci zajišťuje větší bezpečnost, neboť i v případě, že bude dotyčný stát provádět nerozvážnou politiku, tak stále bude mít náskok před svými konkurenty (Waltz, 1979: 194–195). Kromě toho velmoci nastavují fungování systému podle svých potřeb, a proto čím je stát silnější, tím má více schopností vystavět systém dle svých představ. Tím by zaručil jeho stabilitu a snížil všeobecnou nejistotu (Waltz, 1979: 194, 198). Toto jsou argumenty, které by spíše odpovídaly ofenzivnímu realismu. Nicméně Waltz (1979: 126) rovněž píše, že státy nechtějí maximalizovat svou moc, ale chtějí pouze zachovat své postavení v systému.²

To, co možná Waltze vede k zaujetí defenzivního postoje, je jeho teorie *socializačního procesu*, podle které konkurence nutí státy převzít úspěšnou strategii, což ve svém důsledku vede k „podobnosti konkurentů“ (Waltz, 1979: 127). Vzhledem k tomu, že se státy navzájem imitují a že nejúspěšnější strategií je balancování hrozeb, bude v konečném důsledku vytvořena mocenská rovnováha, kde všechny velmoci se přidržují *statusu*

2 Těto skutečnosti si všímá Schweller (1994: 86).

quo. Na druhé straně ofenzivní realismus sice přijímá proces socializace, nicméně rovněž počítá i s *inovací*, kdy státy jsou schopny přijít s něčím nečekaným a „trumfnout“ protivníka (Mearsheimer, 2001: 166–167). V tomto smyslu však Mearsheimer hovoří výhradně o vojenství, nicméně sem by se dala přiřadit i ekonomika a v našem případě využívání energetických zdrojů coby zdrojů moci.

Jakým způsobem se budou tedy státy chovat ve světě ofenzivního realismu v otázkách geopolitiky ropy? V první řadě se každý stát bude snažit získat kontrolu nad svými přírodními zdroji, které generují bohatství. Ropa bude sloužit k rozvoji ekonomiky, kterou bude stát chtít konvertovat v „mobilizační bohatství“. Státy se tudíž budou snažit o konsolidaci svého energetického sektoru bez ohledu na celkovou dynamiku mezinárodních vztahů. K angažování v cizím regionu bohatém na přírodní zdroje dojde ve chvíli, kdy se jeden z aktérů bude snažit zabránit hegemonistickým ambicím jiné mocnosti. V případě prosazování extraregionální hegemonie k angažování by mělo docházet neustále za cílem vytvoření hegemonie v cizím regionu. Vzhledem k tomu, že ropa je zdroj moci a její těžba je velice regionalizovaná, mělo by být geopolitické soupeření poměrně intenzivní. Obchod s energetickými surovinami by měl být velice politizován a uzavírání kontraktů problematické, jelikož se státy snaží kalkulovat relativní zisky, které by mohly z těchto kontraktů vyplynout. Obchodní režim s ropou je velice křehký a proměnlivý, je-li vůbec nějaký. Korporace vystupují převážně jako nástroj prosazování politiky států.

Importující země se snaží ovládnout producentské regiony, hlavně Blízký východ, nebo vytvořit partnerství s místními zeměmi. V prvním případě by se jednalo o plnou dominanci, kdy je na Blízkém východě vytvořena extrateritoriální hegemonie a režim obchodu s ropou odpovídá zájmům dominantního aktéra – tedy o podobnou situaci, jaká nastala po konci druhé světové války, kdy Spojené státy kontrolovaly hlavní producentské země, nebo o situaci, kdy se administrativa George Bushe mladšího snažila intervencí do Iráku (a v případě jejího úspěchu i do dalších států) přeformátovat celou bezpečnostní architekturu regionu a získat kontrolu nad ropou.

Ve druhém případě se jedná o situaci, kdy vytvoření extraregionální hegemonie je příliš nákladné. Velmoci proto prosazují strategii „rozděl a panuj“, skrytě podporují rivalitu mezi regionálními mocnostmi a poskytují bezpečnostní garance vybraným státům výměnou za preferenční přístup k ropě. Jako praktické příklady lze zmínit aféru Irán-Contras, kdy USA na jedné straně podporovaly Irák v jeho válce proti

Íránu, ale zároveň prodávaly zbraně do Islámské republiky, díky čemuž financovaly ozbrojence v Nikaragui. Podobně i strategické spojení s Rijádem má smysl pouze potud, pokud existují hrozby, proti kterým je nutné Saudskou Arábii chránit.

Producentům země naopak využívají své exkluzivní vlastnictví přírodních zdrojů k vydírání importérů. Tak, jak tomu bylo v případě ropného šoku, kdy uvalení embarga (nebo jeho hrozba) může vést k politickým ústupkům na straně importérů. Taková regionalizace ropné produkce poskytuje značný zdroj moci pro exportéry. Tento zdroj moci lze však uplatnit pouze tehdy, když by vojenská intervence v případě embarga byla příliš nákladná. Neúspěch operace Mušketýr v době suezské krize a fakticky prohraná válka ve Vietnamu tak mohla dodat sebevědomí arabským producentům a uvalit embargo v době jomkipurské války.

V jakémkoliv případě se jedná o strategie, které mají za cíl získat a zachovat kontrolu nad omezenými zdroji, a v zásadě se jedná o malthusiánský pohled na přírodní zdroje, který vychází z geologického přístupu k ropnému vrcholu. Růst ropných cen je tak ovlivněn zaprvé ztenčujícími se zásobami a zadruhé geopolitickými událostmi, jako byla jomkipurská válka (viz příloha 1).

Nedostatky neorealismu

Neorealistická tradice není bez nedostatků. Některé z nich spočívají v tom, že se teorie soustřeďuje hlavně na vojenskou komponentu mezinárodních vztahů, přičemž z velké části ignoruje politickou ekonomii. Přitom ale sami neorealisté konstatují, že ekonomika je jedním ze zdrojů moci (je to latentní moc) a je nutné, aby stát mohl konvertovat ekonomickou moc v moc vojenskou. Rovněž mluví o tom, že státy k zvýšení moci využívají nejen vojenské, ale i ekonomické nástroje (Mearsheimer, 2001: 34). Jakým způsobem se však státy chovají v politicko-ekonomickém prostředí, aby dosáhly těchto cílů, a jakým způsobem mohou uplatňovat ekonomické nástroje, zůstává nevysvětleno.

Dalším problémem je to, že pokud státy doopravdy usilují o nastolení hegemonie, tak podoba tohoto hegemonistického řádu je opět nevysvětlena. Znamená to, že místo anarchie nastává hierarchie? Pokud ano, tak co to vše obnáší? Znamená to, že se státy přestaly starat o relativní zisky? Nebo je hegemonie definována striktně ve vojenské formě a neznamená nic jiného než to, že hegemon je silnější než všechny ostatní státy v systému. Mearsheimer na tuto otázku odpovídá nejednoznačně. Na jedné

straně píše, že hegemon je stát, „který je natolik mocný, že dominuje nad ostatními státy v systému“, a nikdo jiný nemá dostatek vojenských kapacit, aby s ním svedl vyrovnaný souboj (Mearsheimer, 2001: 40). Na druhé straně v poznámce pod čarou (2001: 528, n. 63) například tvrdí, že „v Evropě byla anarchie nahrazena hierarchií“³.

Pohled do hegemonistického řádu a hlavně do inkorporace politické ekonomie do určité míry přináší Robert Gilpin (1971, 1988, 2001; Gilpin – Gilpin, 1987), který tímto způsobem významně obohacuje tradici ofenzivního realismu. K tomu lze rovněž přičíst i Edwarda Luttwaka (1990) a jeho konceptualizaci geoekonomie (*geo-economics*) (viz dále). Kromě toho je i problematika různých druhů moci a relativních zisků v praxi mnohem složitější než v neorealistickém světě.

Problém z perspektivy energetického realismu spočívá v tom, že geopolitika ropy má být ovlivněna ztenčujícími se zásobami ropy. Z historie však víme, že po období napjatého trhu, vedou vysoké ropné ceny k rozvoji alternativních nalezišť a dochází posléze k přesycení trhu. Stalo se tak v 80. letech i po roce 2014, kdy v důsledku tzv. „břidlicové revoluce“ ve Spojených státech došlo k propadu světových ropných cen.

3 Na tento paradox upozorňuje Layne (2006: 28).

2. Neoliberalismus a teorie interdependence

Neoliberální přístup se shoduje se strukturálním realismem v tom, že hlavními aktéry jsou státy, které ve většině případů sledují své vlastní sobecké zájmy. Neoliberálové jsou však mnohem optimističtější ohledně schopnosti překonat konfliktní zájmy a vytvořit kooperativní vztahy. Teorie interdependence, jak ji popisují Keohane a Nye (2001), se zabývá převážně politicko-ekonomickými vztahy, ve kterých operují vzájemně závislí aktéři, v jejichž vztazích dochází k recipročním efektům. Aktéři se v interdependentních vztazích vzájemně ovlivňují a změna politiky jednoho z nich bude mít znatelný dopad na toho druhého.

Přestože neoliberálové často považují státy za nejdůležitější aktéry, vycházejí z toho, že v prostředí *komplexní interdependence* nabývají na významu i jiní aktéři (například firmy, byrokratičtí aktéři atd.), kteří jsou schopni prosazovat své zájmy (Keohane – Nye, 2001; 1973). Takovýto systém mezinárodních vztahů do sebe zahrnuje množství politických a ekonomických záležitostí a komunikace probíhá přes množství nejrůznějších kanálů. „Národní zájmy“ jsou tak nejen těžce formulovatelné, ale i se obtížně prosazují. Podle autorů se různé otázky politické ekonomie či světové politiky budou nacházet někde mezi pomyslnými ideálními případy komplexní interdependence na jedné straně a realismu na straně druhé.

Samotná interdependence v podání Keohaneho a Nye nevychází *a priori* z harmonických, anebo alespoň nekonfliktních vztahů, jak ji v minulosti vnímali klasičtí liberálové. V první řadě interdependence připravuje aktéry o jejich autonomii, což s sebou nese jak zisky, tak náklady. Co z toho převažuje, většinou závisí na subjektivním vnímání zúčastněných aktérů (Keohane – Nye, 2001). Kromě toho „distribuční konflikty“ týkající se rozdělení zisků představují další problém pro spolupráci (Keohane, 2005: 18). V tomto může mít každá spolupráce obvykle několik

možných výsledků „a státy se nemusí shodnout na tom, jaký výsledek je nejvíce žádoucí, neboť každý z nich skýtá jiný distribuční důsledek“ (Keohane – Martin, 1995: 45). S tímto částečně souvisí i problém s nevyváženými vztahy, kdy se vzájemná závislost bude vyznačovat asymetrií. Ta pak bude podle Keohana a Nye (2001) představovat významný zdroj moci v interdependentních vztazích.

Moc ve vzájemně závislém vztahu

Definice moci neoliberaly a neorealisty se znatelně liší. Podle Keohaneho a Nye (2001: 10) lze moc definovat jako „schopnost jednoho aktéra přinutit toho druhého udělat něco, co by jinak neudělal“. Jedná se tedy o sociologický přístup k moci, který vychází z „kontroly nad výsledky“. Tím pádem moc dle Emersona (1962) není vlastněná aktérem, ale je produktem dyadického vztahu. V interdependentních vztazích „moc kontrolovat nebo ovlivňovat jiného (aktéra) spočívá v ovládnutí statků, kterých si cení“ (Emerson, 1962: 32). Asymetrická interdependence mezi aktéry pak může sloužit jako zdroj moci (Keohane – Nye, 2001: 10). Z toho se dá vyvodit, že symetrická interdependence (tedy vztah, ve kterém je každý aktér závislý na tom druhém ve stejné míře) žádný zdroj moci nepředstavuje, neboť přerušení vztahu by mělo stejné negativní důsledky pro každého z nich.

Situace je nicméně trochu složitější, jelikož v případě, kdy by k porušení vztahu došlo (nebo by k tomu alespoň hrozilo), je schopnost najít si za svého partnera náhradu (nebo náhradu za statek, který partner poskytuje) u různých aktérů odlišná. Proto Keohane a Nye (2001) a Mansfield a Pollins (2001: 847) rozlišují interdependenci na *citlivou* (sensitivní) a *zranitelnou* (vulnerabilní). Sensitivní interdependence vypovídá o tom, „jak rychle změny v jedné zemi způsobí náklady pro druhou zemi a jak velké tyto náklady jsou“ (Keohane – Nye, 2001: 10). Tyto změny se však uskutečňují v existujícím politickém rámci.

Asymetrická sensitivní interdependence vypovídá o tom, která ze stran utrpí větší újmu v případě přerušení vzájemných vztahů, aniž by se uchýlila k hledání alternativy. Jinými slovy, citlivost vypovídá o nákladech, které utrpí aktéři v případě, že jeden z nich neposkytne statek, který ten druhý potřebuje. Vulnerabilní interdependence ve svém důsledku vypovídá o nákladech na alternativu. Ta strana, která si dokáže snadněji najít alternativního partnera, je méně zranitelná. Již samotná skutečnost, že partner ve vztahu je schopen využívat citlivosti toho druhého, může

vynutit znevýhodněného partnera k hledání alternativ. Stejně tak i hrozba toho, že jeden ze států je schopen s relativně nízkými náklady změnit dosavadní politický rámec vztahů, může přimět protistranu k přijetí preventivních opatření (Keohane – Nye, 2001).

Podle této logiky v energetických vztazích je importér energetických surovin závislý na svém dodavateli, který je v důsledku závislý na příjmech z prodeje. Čím je obchod diverzifikovanější, tím jsou státy méně zranitelné v případě přerušeni vztahů.

Mezinárodní režimy a jejich důsledky

Podle Keohana a Nye (2001: 17) představují mezinárodní režimy „převládající úpravu, která ovlivňuje vzájemně závislé vztahy“. K jejich vytváření dochází, když se státy musejí zabývat mnoha záležitostmi, které jsou nějakým způsobem provázány, a je nutné pro snížení nákladů na analýzu těchto záležitostí vytvořit určitá pravidla, normy a procedury, jež „napomáhají k vytváření politického rámce, v němž probíhají mezinárodní ekonomické procesy“ (Keohane – Nye, 2001: 33; Keohane, 2005), a vztahy se tak stávají předvídatelnější. Vytváření režimů je poměrně nákladné, ale podle Keohana (2005) by právě tento faktor měl stát za jejich stabilitou. Zachování stávajícího, byť nevyhovujícího režimu by mělo být méně nákladné než vytvoření režimu nového nebo pokračování v politice bez jakéhokoliv režimu (Keohane, 2005: 107).

Vzhledem k tomu, že vytváření režimů je velice složité, tak u jejich vzniku většinou stojí hegemon. V případě, že hegemon není, tak u vzniku režimů stojí několik silných států a jako určitý stimul může sloužit nějaký vnější šok (Keohane, 2005: 100) (v našem případě by například šlo o náhlé přerušeni dodávek surovin, geopolitické změny v producentním regionu, náhlá změna cen apod.). Vzhledem k obtížnosti vytváření režimů je jejich vznik založen na „distribuci moci, společných zájmech a převažujícím očekávání aktérů“ (Keohane, 2005: 14). Fungování režimů je zajištěno sdílenými zájmy členských států, které jsou spoluvytvářeny politikou hegemonu, jenž odměňuje ty, kteří spolupracují, a trestá ty, kteří tak nečiní (Keohane, 2005: 78). V případě, že dojde k erozi moci hegemonu, tyto funkce mohou pak dle Keohana být přebrány uskupením dominantních států (2005: 79). Důležité je však to, že je zachována vize společných zájmů, která umožňuje kooperaci.

Kromě toho jsou pro stabilitu režimů důležité také vyhlídky na pokračování vztahů bez jejich přerušeni (Copeland, 1996: 19). V tomto ohledu

může institucionalizace režimu přispět k jeho stabilitě (Keohane – Martin, 1995: 42). Jasně definovaná pravidla a vynucovací mechanismy přispějí k zvýšení míry jistoty v budoucí spolupráci a vztahy v rámci tohoto režimu budou probíhat bez nepřiměřené politizace. Státy tak budou upřednostňovat absolutní zisky z dlouhodobé kooperace na úkor krátkodobého horizontu a relativních zisků. Vytvoří se tak efekt opakované hry (Axelrod – Keohane, 1985).

Režimy mohou rovněž stabilizovat vzájemně závislé vztahy tím, že usnadňují aktérům spojování různých témat (*issue linkages*) (Keohane – Nye, 2001: 197; Keohane, 2005: 89). Vzhledem k tomu, že v komplexní interdependenci se distribuce moci a zisků v různých tématech liší, se mohou aktéři pokusit o spojení rozdílných témat, aby si vzájemně kompenzovali asymetrické vztahy. Na druhé straně strategie spojování může být využita i k mocenským cílům, kdy se aktéři budou snažit využít asymetrii v jednom tématu jako zdroje moci pro získání politických či ekonomických výhod v jiném tématu. Nicméně podle Keohana a Nye (2001) úspěch spojování odlišných témat pro mocenské cíle není příliš efektivní. Zároveň je podle Keohaneho (2005: 100) nutné brát ohled nejenom na analýzu vztahů uvnitř jednoho režimu, ale i na souvislosti mezi různými režimy.

Měření symetrie

Vzhledem k tomu, že podle teorie vzájemné závislosti „moc kontrolovat nebo ovlivňovat jiného (aktéra) spočívá v ovládnutí statků, kterých si cení“ (Emerson, 1962), pro určení symetrie interdependence je nutné vycházet z dvou-dimenzionálního „mocensko-závislého vztahu“, v němž každý z aktérů kontroluje ten statek, na kterém je ten druhý závislý (Emerson, 1962). V energetických vztazích importér závisí na dodávkách energetických zdrojů, zatímco exportér závisí na příjmech z tohoto prodeje.

Pro určení symetrie sensitivní interdependence lze využít metodu Barbiery (1996), která spočívá v porovnání obchodního podílu dvou vzájemně závislých aktérů:

Obchodní podíl vypovídá o „relativní důležitosti“ daného vztahu pro každého aktéra. Ten vyjadřuje podíl dvoustranného obchodu na celkovém obchodu určitého aktéra:

Obchodní podíl A = dvoustranný obchod AB / celkový obchod A. Tento podíl bude dosahovat výsledků v rozmezí nula až jedna.